

O PROBLEMĂ ETIMOLOGICĂ ÎN *PEREGRINUL TRANSILVAN* AL LUI ION CODRU DRĂGUȘANU – SUBSTANTIVUL *ACERĂ*: ÎMPRUMUT CULT SAU ELEMENT MOȘTENIT?

1. PRELIMINARII.

ION CODRU DRĂGUȘANU ȘI MEMORIILE SALE DE CĂLĂTORIE

În acest articol îmi propun să prezint succint memoriile de călătorie ale lui Ion Codru Drăgușanu (1818–1884), să evidențiez calitățile excepționale de creator în domeniul lexicului ale autorului și să tratez în detaliu cazul substantivului *aceră* „acvilă” (ocurent în memoriile lui Codru Drăgușanu). Acest substantiv a fost analizat până în prezent de către cei mai importanți lingviști și etimologi români ca element moștenit din latină (vezi toate detaliile mai jos, 3.). Cu toate acestea, ansamblul argumentelor reunite și examinate în contribuția de față m-au condus la concluzia că nu este vorba de un element moștenit, ci de un împrumut savant din lat. *aquila*, românizat artificial, căruia i s-au aplicat regulile de evoluție fonetică specifice cuvintelor moștenite.

Codru Drăgușanu a început redactarea memoriilor sale de călătorie, intitulate *Peregrinul transilvan*, în 1861, când avea 43 de ani, la 13 ani după ce și-a încheiat călătoriile sale (desfășurate în intervalul 1835–1848). Publicarea în periodicul bisăptămânal românesc „Concordia” (care a apărut la Budapesta, între anii 1861 și 1870) a început în 1863, iar prima publicare în volum a avut loc în 1865. Aprecierea că redactarea memoriilor a început în 1861 se bazează pe o mărturie contemporană a fratelui scriitorului. În același timp, judecând după titlul sub care memoriile au fost publicate în ziarul „Concordia”: *Câteva epistole ale unui peregrin transilvan, revăzute și ajustate după 25 de ani*, putem admite „ipoteza existenței unor ciorne ale jurnalului său de călătorie”, alcătuite poate chiar în perioada peregrinărilor, deci în perioada 1835–1848¹.

Memorialistul a fost un autodidact și un bun cunoscător al mai multor limbi: latină, neogreacă, germană, franceză, italiană, engleză, rusă, maghiară. Limba în care și-a scris opera este caracterizată de numeroase franțuzisme, italianisme și

¹ Vezi prefața semnată de Romul Munteanu, în ediția Codru Drăgușanu, *Peregrinul*, p. 13–14, pentru informațiile și citatul din acest alineat. Pentru o prezentare generală a scriitorului și a operei sale, precum și pentru bibliografia exegetică, vezi Florin Faifer, *Codru Drăgușanu*, în DGLR II, p. 305–306, și Chircu 2005.

latinisme, având uneori un aspect insolit față de conformația pe care a dobândit-o ulterior limba modernă (vezi exemplele de mai jos, 2.1.). Ea corespunde fizionomiei lingvistice a publicațiilor periodice de la momentul istoric respectiv, a textelor multor intelectuali din Transilvania, din generația a treia a școlii latiniste ardelene, uneori frizând excesul la nivelul expresiei lingvistice (și, în special, la nivelul opțiunilor ortografice).

2. SUBSTANTIVUL *ACERĂ* ȘI ALTE ELEMENTE INEDITE DIN TEXTUL LUI CODRU DRĂGUȘANU

2.1. Prezint în continuare contextul din „Peregrinul transilvan” în care apare substantivul *ăceră* „acvilă”, cu referire la reprezentările statuare pe care Codru Drăgușanu le-a admirat în timpul șederii sale la Sankt-Petersburg:

„Această cetate [Petropolea = Sankt Petersburg] [...] face un efect straordinar prin arhitectura cea aleasă, prin regularitatea construcțiilor și grandiozitatea monumintelor, apoi mai vârtos prin canalele sale, de ambe părți, în toată lungimea încadrate de granit cioplit în patru unghiuri den fundament și decorate cu parapete până la brâu, fie de granit ca dedesupt, fie de fier fus, formând lei, grifuni și **acere** imperiali [sic!], bicipitate și bronzate” (p. 211–212; scrisoare datată în 1843).

Codru Drăgușanu a fost fără îndoială unul dintre campionii creațiilor lexicale analogice, în spiritul concepției puriste cipariene, cum se poate vedea din următoarea serie de elemente lexicale, majoritatea inedite (neînregistrate în dicționarele de referință ale limbii române: DA, DLR, DEX, TDRG₃, MDA, DELR), așadar, foarte probabil, creații ale memorialistului nostru:

imnoră vb. „a ignora”, **imnorânt** adj., **imnorântă** s.f. (*În fine la noi omul învățat nu e așa pretențios, francul den contra, cât de imnorant, se știe produce cu rară emfaze* [p. 169]. *Ne delectează cu imnoranța ce arată la toată vorba* [p. 121; vezi și p. 281]). Creații analogice după lat. *ignorare*, fr. *ignorer*, it. *ignorare*, românizate artificial, „împământenite”, după seria elementelor moștenite *cumnat* (< lat. *cognatus*), *lemn* (< lat. *lignum*), *pumn* (< lat. *pugnum*), *semn* (< lat. *signum*) etc.: grupul *-gn-* este înlocuit cu *-mn-*. Semnalez faptul că, anterior, memorialistul menționase verbul și substantivul cu formele discutate într-un manualul de gramatică, publicat în 1848 (Codru Drăgușanu, Gram., p. 23 [*imnoranță*], p. 42 [*imnorare*]). În plus, Ursu/Ursu (2004, p. 286) citează o serie de împrumuturi culte din epocă, românizate artificial după aceeași formulă: *inespumnăbil* adj. (1847, la Ion Heliade-Rădulescu), *repumnă* vb., *repumnănție* s.f. (ambele, 1847, la A. T. Laurian), *repumnănță* s.f. (1846, la A. T. Laurian).

remn s.n. „regn, domnie” (p. 261). Creație analogică după lat. *regnum*, fr. *règne*, it. *regno*, românizată artificial, după formula exemplelor din alineatul precedent. De altfel, scriitorul menționase anterior un verb la fel de insolit, *remnare*, în manualul său de gramatică (Codru Drăgușanu, Gram., p. 42). Deși nu a intrat în atenția lexicografilor, *remn* a mai fost utilizat sporadic de unii adepți ai

curentului latinist, de-a lungul secolului al XIX-lea, precum Petru Maior care, în traducerea sa din germană, *Învățătură pentru prăsirea pomilor* (Buda, 1812; text publicat fragmentar în Școala Ardeleană IV, p. 271), scrie „**remnul** (împărăția) *sadurilor*”. Ulterior, Anton Velini, într-un manual de metodică și pedagogie (Iași, 1860), folosește de două ori forma *remn* (apud Ursu/Ursu 2004, p. 286).

epéstru adj. „ecvestru” (*Casele în Vindobona sunt înalte ca munții, stradele ca nește crepături între stânci și locuitorii... bușguie, pedestrii, **epeștrii** și în trăsure de toată specia* [p. 68]). Creație analogică după lat. *equester*, fr. *équestre*, it. *equestre*, românizată artificial, după seria elementelor moștenite precum *iapă* (< lat. *equa*), *patru* (< lat. *quatuor*) etc.: grupul *-qu-* este înlocuit cu *-p-*.

apátec adj. „acvatic” (*Bazine largi adornate cu tritoni, neiaide, nereide, și alte divinități fabuloase, ținând animale **apatece** de bronz, ce purure aruncă apă în aer* [p. 127]). Creație analogică după lat. *aquaticus*, fr. *aquatique*, it. *acquatico*, românizată artificial, ca în cazul exemplului precedent.

nedisputáver adj. „indiscutabil” (p. 183). Creație analogică românizată, cf. lat. *indisputabilis*, cu înlocuirea prefixului: *in-* > *ne-*, și cu redarea sufixului *-bil-* prin *-ver*.

fálbă adj. „sălbatică” (*Omul în regiunile muntoase imitează traiul fiarelor **false*** [p. 239]). Creație analogică după fr. *fauve* „id.”, românizată după modelul reprezentat de fr. *aube* s.f. „răsărit, zori” (< lat. *alba*) etc.

pânetár s.m. „pitar”, **pânetărie** s.f. „brutărie” (*La **pânetăria** vieneză* [p. 148]). Este foarte probabil să avem a face cu încă două invenții lexicale ale lui Codru Drăgușanu (absente din dicționarele de referință), alternative *sui generis* la vechile cuvinte *pitar*, *pitărie*, cunoscute mai ales cu referire la dregătoriile specifice din Țările Române din perioada veche, dar și sporadic, cu sensurile „brutar”, „brutărie” (cf. DLR). A se vedea comentariul autorului-memorialist din nota de subsol de la p. 58, de unde rezultă clar că el consideră că substantivul tradițional *pită* s.f. „pâine” provine dintr-un presupus și fantezist **pânetă*, prin contragere: „*Pânetari*, de unde *pânetă* și contrasul *pită*” (cf. și p. 96). Este probabil, totodată, ca *pânetar*, *pânetărie* și *pânetă* să-i fi fost inspirate lui Codru Drăgușanu de it. *panetteria* s.f. „brutărie” și *panetto* s.m. (dim. de la *pane* „pâine”). A daug faptul că substantivul inedit *pânetărie* „brutărie” a mai fost folosit de Codru Drăgușanu într-o traducere după Heinrich Zschokke (Codru-Drăgușanu, Ziarul [1852], nr. 47–48, p. 190, col. 1: *Me abătui pre la **pânetărie** și-mi luai o pânișoară, întorcându-mă acasă*).

curgînte adj. „care curge, curgător” (*Pajiște verde ca catifeaua, trapeze de flori și ape **curginte**, formând insule* [p. 249; vezi și p. 135]). Creație analogică românizată după lat. *currens*, *-ntem*, fr. *courrent*, it. *corrente*.

rónie s.f. „râie” (*Cugetarăm la lepra ce au cuprins poporul roman în Italia și la lepra și **ronia** ce suge și stoarce sudoarea poporului daco-român: iobăgia, claca, boierescul* [p. 79; vezi nota de subsol a editorului: „râia”]). Împrumut din fr. *rogne* „id.”, adaptat fonetic, sau poate simplă grafie etimologizantă pentru rom. *râie* (?)

desapuntământ s.n. „dezamăgire” (*Amară iluziune! straniu **desapuntământ*** [p. 276]). Creație analogică românizată după fr. *désappointement* s.m. „id.”

încamenă vb. „a îndruma” (*Și-i **încamenează** spre gradul atât de invidiat de [boierii valahi]* [p. 260]). Creație analogică românizată după it. *incamminare* „id.”; cf. și fr. *acheminer*.

precăstă adj. „preacurată, precista (atribut al Maicii Domnului)” (*Mai ales icoana **Precastei*** [p. 218; vezi și p. 228]). „Interpretare” în sens purist a tradiționalului termen *precista*, de origine slavonă, însemnând „preacurată”, prin apropiere de adjectivele lat. *castus*, it. *casto*, fr. *chaste* „pur, neprihănit”.

recerînță s.f. „necesitate, cerință” (*Niște **recerînțe** vulgare* [p. 98]). Derivat ocazional de la verbul *livresc recere* < lat. *requirere* „a cere, a reclama, a necesita”, cf. it. *richiedere*, germ. *zurückfordern*².

2.2. Utilizarea substantivului *ăceră* într-un context precum cel menționat mai sus – la fel ca practic toate celelalte ocurențe cu *ăceră* inventariate din diverse alte surse, pe care le voi prezenta și discuta mai jos – susține interpretarea că avem de-a face cu un element cult. În toate aceste contexte este valorizată dimensiunea simbolică a *ăcerei* „acvilei” ca atribut al puterii și al autorității romane, imperiale. În același timp, contextele inventariate nu conțin nici un indiciu că *ăceră/ăciră* ar putea fi un element preluat din limba populară autentică (de exemplu, nu este vorba niciodată de o pasăre de pradă pe care omul de rând o poate vedea pe cer și care eventual fură găinile sau puii din curtea țaranului). În această situație, se impune analiza lui *ăceră/ăciră* nu ca un element moștenit, ci ca un împrumut savant din lat. *aquila*, românizat artificial, căruia i s-au aplicat regulile de evoluție fonetică specifice cuvintelor moștenite: *-qui-* > *-ci-*; *-l-* (intervocalic) > *-r-*. (Pentru alte românizări artificiale, prin același tip de înlocuire, *-l-* (intervocalic) > *-r-*, vezi exemplul de mai sus: lat. *indisputabilis* > rom. *nedisputaver*. Vezi și termenii gramaticali *mascurin* „masculin”, *singurar* „singular”, din Codru Drăgușanu, Gram. 2 și *passim*).

3. COMMUNIS OPINIO. CONSIDERAREA LUI *ACERĂ* DREPT ELEMENT MOȘTENIT ÎN LINGVISTICA ISTORICĂ ROMÂNEASCĂ

În unele dintre cele mai importante lucrări de referință din lingvistica istorică românească, precum și în numeroase dicționare istorice și etimologice, substantivul *ăceră/ăciră* „acvilă, vultur” a fost analizat ca un element moștenit din latină.

3.1. Hasdeu în HEM I (1887), p. 144–145, s.v. *ăceră*, este primul lingvist, etimolog, care, descriind lexicografic substantivul de care ne ocupăm, îl declară moștenit din latină. În articolul respectiv din HEM sunt reluate datele din Barcianu-Popovici, VRN (1868) și din LMD (1873) (deși în LMD *ăceră* este prezentat ca element neologic; vezi mai jos, 5.2.1.), precum și din monografia lui S. Fl. Marian,

² În nota editorului de la p. 98, substantivul *recerînță* este definit în mod eronat prin „îndeletnicire”.

Ornitologia poporană română (= Marian 1883). Anume această ultimă lucrare conține, la mâna a doua, un argument care a fost considerat peremptoriu pentru caracterul moștenit substantivului nostru: în Marian 1883, I, p. 137, este citată o informație comunicată de Vasile Burlă lui S. Fl. Marian, cum că *aciră* ar fi unul dintre numele *pajurii* în România Mică (= Oltenia). Comunicarea lui Burlă este singurul argument – singura mențiune privind existența lui *aciră* în graiurile populare, cum voi detalia în continuare. Apreciez că, datorită marelui prestigiu al lui Hasdeu, această etimologie a fost acceptată și perpetuată de mulți dintre lingviști și etimologii români cei mai importanți care au urmat (A. Philippide, S. Pușcariu, Candrea/Densusianu, Lazăr Șăineanu și alții).

3.2. A. Philippide, în redactarea versiunii sale a dicționarului academic (Philippide, DLR, f. 145, 178), la care a lucrat în perioada 1897–1905 (versiune rămasă în manuscris), preia datele din HEM (între care: comunicarea lui Burlă; Marian 1883, I, p. 137) și adaugă încă o mențiune a formei *aciră*, din Marian 1883, I, p. 145.

3.3. Sextil Pușcariu în PEW (1905), nr. 10 s.v. *aceră* enumeră zece termeni romanici proveniți din etimonul „lat. *aquila*”, iar în DA, I (1906) s.v. *aciră* citează cele două contexte din Marian 1883 (I, p. 137, 145), precum și atestarea lexicografică din Barcianu-Popovici, VRN, cu aceeași soluție etimologică³. Sextil Pușcariu a rămas la părerea că *aceră* este moștenit din latină practic până la sfârșit, vezi Pușcariu, Însemnări PEW, p. 11; Pușcariu 1940, p. 200.

3.4. I.-A. Candrea și Ov. Densusianu în CDDE (1907), nr. 7, apoi în CDDG (1909) s.v. *aceră* perpetuează analiza substantivului de față ca element moștenit. În conformitate cu o uzanță cvasi-generalizată printre lexicografii români din epocă, Candrea a privilegiat includerea în dicționarele generale a cuvintelor moștenite, oricât de limitată ar fi perioada sau aria lor de răspândire (ceea ce ar explica includerea lui *aceră* în CDDG, după ce fusese analizat ca moștenit în CDDE), în schimb a fost mult mai restrictiv în privința neologismelor. Așadar, constatând că în CADE (1931), spre deosebire de CDDG (1909), nu apare deloc un articol *aceră* (nici *aciră*), presupun că explicația neincluserii acestuia în CADE ține de modificarea analizei etimologice în acest caz – cu alte cuvinte, e posibil ca I.-A. Candrea, în perioada în care a elaborat ultimul și cel mai cunoscut dicționar al său, să fi renunțat să mai considere substantivul *aceră* ca moștenit.

3.5. Lazăr Șăineanu include substantivul *aceră* în *Dicționarul universal al limbei române* (= Șăineanu, DU), începând cu ediția întâi (1896), cu definiția „numele popular al aquilei”, dar fără vreo indicație etimologică. În schimb, în următoarele ediții, de pildă, în ediția a șasea (1929), definiția este modificată și dezvoltată: „numele popular al vulturului, în Oltenia”, și se precizează că este moștenit

³ În volumul respectiv din DA, indicația etimologică „Din lat.” înseamnă „moștenit din latină”, nu „neologism, împrumut savant din latină”, după uzanța lexicografică ce se va fixa ulterior. Cf. s.v. *aburca* („Din lat. popular **arboricare*”); *adăpa* („Din lat. *adaquare*”); *aer* („Din lat. *aer*, *aerem*”); *afuma* („Din lat. **affumare*”) etc.

din „lat. *aquila*”. Mai mult ca sigur, aceste definiții sintetizează prezentarea din HEM. (Este bine cunoscut faptul că Hasdeu a fost maestrul față de care Lazăr Șăineanu a manifestat mereu recunoștință și pe care l-a prețuit toată viața).

3.6. Alte dicționare generale și lucrări de referință din perioada contemporană perpetuează analiza, devenită tradițională, că *aceră* ar fi moștenit în română: DM (1958); DEX (prima ediție: 1975; și edițiile următoare); MDA (2001); NDU (2006); DEXI (2007); Fischer 1969, p. 111, 151; Mihăescu 1993, p. 201; Vătășescu 1997, p. 212; ILR₂, I (2018), p. 494 etc.

3.7. Aceeași etimologie a fost asumată în recentul *Dicționar etimologic al limbii române*, proiect în curs de desfășurare la Academia Română: DELR I (2011) și DELR I (serie nouă, 2021)⁴.

3.8. Menționez și faptul că unele dintre cele mai importante dicționare etimologice romanice elaborate în spațiul european, tratând destinul etimonului lat. *aquila* în perspectivă panromanică, au preluat etimologia tradițională prezentată pentru dacorom. *aceră*, citându-l ca element moștenit: Meyer-Lubke în REW₃ (1935), nr. 582, s.v. *aquila*; von Wartburg 1970 în FEW, 25, 73a, s.v. *aquila*; Lupis 1988 în LEI, 3, 663, s.v. *aquila*; Greub 2014–2020 în DÉR_{om} s.v. */akuil-a/.

Făcând abstracție de romanitatea din sud-estul european, difuzarea în plan romanic a termenilor moșteniți din etimonul respectiv este remarcabilă. De exemplu, Greub 2014–2020 în DÉR_{om} s.v. */akuil-a/ înregistrează temeni romanici în sardă, istriotă, italiană, friulană, ladină, română, franceză, francoprovensală, occitană, gasconă, catalană, spaniolă, galiciană și portugheză.

4. CONTESTĂRI SAU ÎNDOIELI PRIVIND CARACTERUL MOȘTENIT AL LUI *ACERĂ*

În același timp, au existat și câteva contestări sau îndoieli privind caracterul moștenit al lui *aceră/aciră* în română.

4.1. Tiktin în TDRG, I (1903) este primul care contestă caracterul moștenit al lui *aceră* în română („wahrscheinlich gelehrte Rumänisierung von lat. *aquila*” [= „probabil românizare savantă a lat. *aquila*”]). Precizez că analiza din prima ediție a TDRG a fost menținută și în edițiile următoare (a doua și a treia), având așadar girul lui Vasile Arvinte, care a revizuit partea etimologică.

4.2. În continuare, Scriban în SDLR (1939) s.v. *achilă* citează forma *aceră*, precizând că aceasta a fost specifică secolului al XIX-lea și calificând-o succint drept „neol. [= neologism] fabricat”.

4.3. Ciorănescu în CDER (1958), nr. 44, s.v. *aceră*, aduce în discuție aspectele relevante, însă opinia sa rămâne neclară. Nu reușim să înțelegem din amplul comentariu dacă Ciorănescu înclină spre ipoteza moștenirii sau spre cea a unei creații artificiale savante: „Cuvântul rom. este rar, astăzi practic a dispărut. Nu apare în texte vechi nici autentic populare; astfel încât poate fi creație

⁴ DELR I (serie nouă, 2021) este o variantă ameliorată și dezvoltată a DELR I (2011).

artificială, datorată vreunui filolog latinist din sec. XIX [...] însă filologul avea, în acest caz, un excepțional simț al limbii). Adevărul este că latiniștii din sec. XIX au inventat forma *acvilă*, s.f., care încă se mai folosește, în limbajul poetic și heraldic”.

4.4. Mihăescu (1993, p. 201) reia argumentarea și îndoielile lui Ciorănescu: „L’absence d’une confirmation à son sujet [dacorom. *aceră*] dans les textes anciens ou véritablement populaires laisse place aussi à la supposition qu’il pourrait s’agir de la simple création artificielle de quelque philologue latinisant du XIXe siècle, doué d’un sens exceptionnel de la langue”.

5. ATESTĂRI TEXTUALE (PRIMARE) ȘI LEXICOGRAFICE (SECUNDARE)

În această secțiune mă voi ocupa de atestările substantivului *aceră/aciră* din secolul al XIX-lea și din prima parte a secolului XX. Așa cum am arătat mai sus, contextul în care apare substantivul *aceră* în textul lui Codru Drăgușanu corespunde în mod evident ipotezei că avem a face cu un element savant fabricat artificial, nu un cuvânt autentic popular, care să poată fi considerat moștenit. În încercarea mea de a aduce toate clarificările posibile, inventariez în continuare atestările reperate în texte propriu-zise (traduceri, articole de presă etc.) și în dicționare, începând cu cele mai vechi. Voi acorda o atenție deosebită primelor, celor mai vechi atestări, în încercarea de a identifica eventualul creator al acestei unități lexicale.

5.1. Atestările textuale (primare) prezentate mai jos, începând cu cea mai veche, sunt reprezentative, în cea mai mare parte, pentru Transilvania (1852, 1853, 1867, 1884).

1852, *Gazeta Trans.*, nr. 56, p. 216, col. 1: De la Paris până la Epernai se văzură puține semne de bucurie; numai ici-colo ceva frunzariu scos la drum, nici o pajoră (**aceră**), nici o inscripțiune napoleonitică. [Periodicul apare la Brașov; articolul se întitulează „Cronică străină. Călătoria președintelui republicei franțoești la Ștrasburg”. Este vorba, după toate aparențele, de o traducere sau prelucrare după un articol din presa franceză sau germană. Articolul nu este semnat. E posibil să fie scris/tradus de George Barițiu sau Iacob Mureșan].

1853, *Telegraful român*, nr. 101, p. 404, col. 1: Mijlocul cel mai bun pentru ca să se pună pe coada **acerei** rusești sare. [Periodicul apare la Sibiu. Este vorba de un articol nesemnat, pe teme de politică externă. E posibil să fie scris de unul dintre redactorii Florian Aaron sau Pavel Vasici-Ungureanu].

1854, *Baronzi, Matilda*, IV, p. 388–389: Mă întreb cine a putut vreodată **să compare acera cu buha**, soldatul cu asasinul, onoarea cu infamia. [În originalul francez: Je me demande qui a jamais pu **comparer l’aigle au hibou**, le soldat à l’assassin, l’honneur à l’infamie].

1867, Archiv filologie, nr. 3, p. 44: Între sfincsi e un cerc eliptic, pe care e incisă figura unei **acere** (aquila). [Revista este publicată la Blaj, redactor fiind Timotei Cipariu; articolul nu este semnat].

1877, Timpul, nr. 86, p. 2: Scaunul metropolitan purtat de niște lei culcați și palpitul sprijinit de o **aceră** amintesc... de anticele monumente bizantine în peninsula ilirică. [Ziarul apare la București. Este vorba de un articol nesemnat, pe teme de istorie].

1884, Familia, nr. 12, p. 140: Imperiul bizantin se servea de **acira** bicefală ca emblemă. [În anul 1884, revista apare la Oradea. Este vorba de o recenzie la Marian 1883, semnată de Dionisiu O. Olinescu].

1937, Buna vestire, nr. 152, p. 2, col. 7: Luminoasele cuiburi zămislesc **acere** subțochii noștri. [...] Pandurii Căpitanului mare se logodesc cu Moartea rumânească. [Periodic legionar, publicat la București; articolul este semnat de Al. Alexianu]⁵.

5.2. În privința atestărilor lexicografice, le-am clasificat în funcție de „zona de proveniență”:

– Atestări reprezentative pentru Transilvania, care sunt majoritare, între acestea figurând și cea mai veche (din 1853).

– Atestări lexicografice reprezentative pentru alte regiuni decât Transilvania (în cea mai mare parte, Muntenia).

5.2.1. Atestări lexicografice reprezentative pentru Transilvania.

1853, Barițiu/Munteanu, DRWb, I, p. 18, s.v. [germ.] *Adler* enumeră rom. *aceră*, printre alte echivalente (*acvilă*, *vultur*, *pajură*).

1868, Barcianu-Popovici, VRN, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu echivalentul germ. *Adler*.

1873, LMD, I, p. 22, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu descrierea: „Pasere rapace din familia falconilor, pentru tăria și ageritatea sa numita regina paserilor. **Acera** figurează ca emblema a statului roman, apoi e însemn al legiunilor romane. **Acera** se numește și constelațiunea de asupra caprului”. Acest cuvânt-titlu este precedat de asterisc în LMD, ceea ce înseamnă în mod clar că lexicografii-latiniști au apreciat că este vorba de un împrumut savant, neologic, nu de un cuvânt popular, moștenit.

1896, Gheție, DRM, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu echivalentul maghiar *sas* și cu sinonimul românesc *vultur*.

1906, Alexi, DRG, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu echivalentul germ. *Adler*.

1929, Hodoș, MD, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu echivalentele *vultur*, *pajură*.

5.2.2. Atestări lexicografice reprezentative pentru alte regiuni decât Transilvania (în cea mai mare parte, Muntenia).

⁵ Atestări suplimentare din periodice românești pot fi reperate cu ajutorul bibliotecii digitale Arcanum. Vezi și DLR₂ (ms.) s.v. *aceră*.

1862, Antonescu, DR, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu echivalentele lat. *acquila* [sic!] și rom. *vultur*.

1862, Protopopescu-Pake – Popescu, ND, p. 14, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu echivalentul *vultur*⁶.

1890, Grossman, DGR, s.v. [germ.] *Adler* enumeră rom. *aceră*, printre alte echivalente (*vultur*, *sgriptor*, *pajură*, *vultan*).

1893, DDRF, I, p. 33, are în nomenclatură rom. *aceră*, cu echivalentul fr. *aigle*.

1894, Antonescu, NDFR, I, s.v. [fr.] *aigle* enumeră rom. *aceră*, împreună cu echivalentul *vultur*, precizând că *acera* poate fi și „pe armărie” (așadar, ca stindard militar).

6. ACERĂ – ÎMPRUMUT SAVANT ROMÂNIZAT ARTIFICIAL

6.1. Concluzia care se impune, judecând după *statutul tuturor atestărilor confirmate, disponibile la prima mână*, cu substantivul *aceră/aciră*, prezentate mai sus, din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului XX, este că avem a face cu un împrumut cult, introdus în limba ziarelor și a unor publicații științifice sau de popularizare, de cărturarii latiniști din Transilvania, în jurul anului 1850. La puțin timp după ce a fost creat, substantivul *aceră* începe să fie inclus în dicționarele explicative, monolingve, și în cele bilingve, dar și folosit în texte. Menționez întâi pe **transilvănenii** George Barițiu și Gabriel Munteanu, Ion Codru Drăgușanu, S. Barcianu-Popovici, Timotei Cipariu, A. T. Laurian și I. C. Massim, Ion Gheție, Theochar Alexi, Enea Hodoș. Alți lexicografi, cărturari, traducători, care nu sunt cunoscuți ca provenind din Transilvania (George Baronzi; G. M. Antonescu; E. Protopopescu-Pake și V. Popescu; Frédéric Damé; Lazăr Șăineanu și alții), au preluat substantivul *aceră* în dicționarele sau textele lor, fiind motivați de exemplul confrăților ardeleni, iar începând cu anul 1873, poate și de prestigiul primului dicționar academic al lui Laurian și Massim (dicționar de altfel cunoscut pentru excesele sale latiniste); apoi, după apariția primului volum din *Etymologicum Magnum* (= HEM), în 1887, de prestigiul lui Hasdeu.

6.2. Lipsește o mărturie precisă, un indiciu, prin care să poată fi identificat autorul acestei invenții latiniste, dar „suspiciunile” se îndreaptă spre George Barițiu și Ion Codru Drăgușanu. Primul a fost redactor și director al importantului ziar *Gazeta Transilvaniei* (Brașov) și al dicționarului Barițiu/Munteanu, DRWb, unde apar cele mai vechi atestări (din 1852, respectiv, din 1853). Cel de-al doilea, Codru Drăgușanu, a început redactarea memoriilor sale în 1861; dar ipoteza preexistenței unor însemnări făcute chiar în timpul călătoriilor (vezi mai sus, **1.**) e de natură să permită conjetura că *aceră* va fi fost cunoscut, folosit de scriitorul nostru și înainte de 1861, poate chiar în 1843, anul în care este datată scrisoarea respectivă. În orice

⁶ În mod neașteptat și desigur eronat, în același articol de dicționar este amalgamată și accepțiunea „căție, cădelniță...”, fiind vorba de sensurile substantivului latinesc *acerra*.

caz, nu pot decât să fiu de acord cu aprecierea lui Ciorănescu⁷ că „filologul” latinist care a inventat acest element lexical „avea [...] un excepțional simț al limbii” și să adaug că personalitatea lui Ion Codru Drăgușanu corespunde foarte bine cu acest „portret-robot”.

Faptul că substantivul *aceră* este folosit deja în 1854, de un intelectual care nu reprezintă Transilvania (munteanul George Baronzi, într-o traducere din franceză publicată la București), demonstrează (1) că transferul dinspre zona originară – mediul cărțurilor ardeleni – spre zona Munteniei, a intelectualilor de la București, se produsese deja și (2) că acest termen putea să fi început să circule chiar înainte de 1850.

6.3. Observ totodată că, în alte dicționare din secolul al XIX-lea, *aceră/aciră* lipsește: Clemens, WDWb (ante 1815); Bobb, DRLU (1822); LB (1825); Vaillant, VP (1839); Iser, WDWb (1850); Stamati, DR (1851); Stamati, VGR (1852); Polizu, VRG (1857); Codrescu, DFR (1859); Petri, VP (1861) și altele. Primele trei dicționare enumerate mai sus provin din Transilvania (Clemens, WDWb; Bobb, DRLU; LB), dar ele sunt prea vechi: cuvântul *aceră* va fi inventat de generația următoare de latiniști!

6.4. Tabloul configurat arată o oarecare răspândire și circulație a substantivului *aceră/aciră* în cursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Faptul că a existat o revistă efemeră, numită „Acera română”, care a apărut în 1875 la București (redactori: A. Drăghicescu și Dimitrie Constantinescu [PPR I, p. 1]), vine în sprijinul acestei aprecieri. Împreună cu sinonimul său mai cunoscut, *acvilă*, cuvântul avea de ce să fie vehiculat – era conotat cu valoarea de simbol al măreției și al forței romane, prin care se dorea legitimarea culturală și istorică a națiunii române în curs de accelerată emancipare și modernizare, în secolul al XIX-lea. Apoi, în secolul XX, mai ales în cursul deceniului al patrulea, reprezentarea acvilei a fost instrumentalizată în simbolistica unor orientări ideologice extremiste și totalitare (mișcarea legionară, Garda de Fier), și această ambianță ideologică „îndemna” la vehicularea termenilor respectivi: *acvilă*, și, ca termen mai neaoș: *aceră/aciră*; vezi în acest sens atestarea din revista legionară „Buna vestire” din 1937 (5.1.).

6.5. O particularitate ce rezultă din situația prezentată ține din faptul că substantivul latinesc *aquila* a pătruns în română, ca împrumut savant, în două „versiuni”: (1) *acvilă* (cu variante precum *acuilă*, *achilă*, *aquilă*), consemnat începând cu 1832 [DELREL; TDRG₃; DLR₂ (ms.)] și (2) formele românzate de care m-am ocupat, *aceră/aciră*. Aceste două „tradiții de integrare” în română a lat. *aquila* ilustrează tendințele relativ divergente, caracteristice evoluției variantelor literare regionale, de pe la jumătatea secolului al XIX-lea, dinainte de procesul de unificare accelerată a limbii literare moderne, care a început în 1860.

⁷ Care, în CDER, a evocat, fără a-și însuși, ipoteza unei „creații artificiale”.

7. EVALUAREA ȘI CRITICA ARGUMENTELOR ÎN FAVOAREA ETIMOLOGIZĂRII SUBSTANTIVULUI *ACERĂ/ACIRĂ* CA ELEMENT MOȘTENIT

Ipoteza moștenirii lui *aceră/aciră* în română a fost sprijinită cu două argumente. Întâi, începând cu Hasdeu, este vorba de acea comunicare a lui Vasile Burlă, menționată în Marian 1883, I, p. 137. Apoi, după apariția *Dicționarului dialectului aromân* al lui Tache Papahagi (DDA₂), a fost adăugat argumentul existenței unui termen omolog analizabil ca moștenit în dialectul aromân: *ățiră*.

7.1. Comunicarea lui Vasile Burlă, la mâna a doua (apud Marian 1883, I, p. 137; reluată apoi din Marian 1883 în HEM, la mâna a treia), este singura mărturie care pare să indice circulația formei *aciră* în limba populară, mai exact, în graiul oltenesc (= România mică). (De exemplu, în atlasele românești generale și regionale nu am găsit termenul *aceră/aciră*; vezi în particular datele pentru chestiunea 1388 ULIU „épervier” din Chestionarul NALR).

7.1.1. Vasile Burlă (1840–1905), născut în loc. Opăițeni, Bucovina, a fost profesor de limbi clasice, membru al societății „Junimea”. Și-a desfășurat activitatea și a murit la Iași. Este cunoscut, între altele, pentru manualele sale de latină și greacă veche, precum și pentru o serie de contribuții intitulate „Studie filologice”, publicate inițial în revista „Convorbiri literare” (= Burlă 1880). Aici Burlă se ocupă de o serie de denumiri de păsări (*rață* și altele; *aceră/aciră* nu este tratat), abordate sub aspect istoric și etimologic, cu rezultate fanteziste, extrem de discutabile. (De pildă, formula etimologică propusă pentru substantivul *rață* este următoarea: „*rață* – **arață* – **anață* – **anatia* – **anatea* (substantiv adiectival [sic!]) format de la lat. *anas*, *anat-is* «*rață*»”) [Burlă 1880, p. 220]).

Nu există posibilitatea de a obține detalii suplimentare despre modul în care Burlă va fi „recoltat” din graiul din Oltenia forma *aciră*. Ca atare, această informație rămâne neverificabilă, neconfirmată de date suplimentare, care să provină în mod indubitabil din registrul limbii autentic populare. Judecând după „calitatea” contribuțiilor etimologice publicate ale lui Burlă, ținând cont de faptul că Burlă era originar din Bucovina (nu din Oltenia) și că și-a petrecut cea mai mare parte a vieții la Iași, putem avea îndoieli privind exactitatea și fiabilitatea comunicării în cauză.

În această situație, voi examina mai îndeaproape cele două contexte în care *aciră* este menționat în monografia lui S. Fl. Marian.

7.1.2. Prima mențiune apare chiar la începutul capitolului despre *pajură*, o „pasăre uriașă și năzdrăvană”, din lumea basmelor:

„*Pajura*, numită în unele locuri *Pajoră*, *Pajeră*, *Pajiră*, *Pagiră*, iară în România mică *Aciră* [nota de subsol 2: «Com. de dl V. Burlă»] după credința poporului român e o pasăre uriașă și năzdrăvană, care locuiește în ceealaltă lume, în lumea neagră sau pe tărâmul de jos. Aici își face ea cuibul pe vârful unui arbore mare din apropierea unui lac sau a unei fântâni.” (Marian 1883, I, p. 137).

7.1.3. La câteva pagini distanță, Marian menționează din nou denumirea *aciră*, fără trimitere la vreo sursă nemijlocită:

„Trebuie sa însemnez că numirea de *Pajură* se aplică de cătră poporul român mai mult numai paserilor uriașe și năsdărăvane, pre cari nu le cunoaște din vedere, și chipurilor *Acirei de pe monede* [evidențierea mea], pe când paserile cunoscute ornitologiștilor sub numele de «*Aquilla*» [sic!], Românii nu le numesc «*Pajure*», ci parte «*Acire*», parte «*Vulturi*» și parte cu alte numiri.” (Marian 1883, I, p. 145).

7.1.4. Atrag atenția că în fragmentul de mai sus există următoarea amalgamare de niveluri. Întâi, la nivel de „elocuție primară” (în sensul că nu este vorba de nivelul metalingvistic), Marian folosește îmbinarea „*acira de pe monede*” (= simbol al autorității imperiale: așadar, un element ce ține de civilizația „înaltă”, nu de terminologia ornitologică populară propriu-zisă), pentru ca imediat să adauge un comentariu *metalingvistic*: afirmă că *aciră* ar fi una dintre denumirile pe care „Românii” le folosesc pentru „*acvilă*”.

Afirmația lui Marian, cum că termenul *acira* este folosit cu referire la lumea fantastică a basmelor (p. 137), împreună cu utilizarea sintagmei *acira de pe monede* (p. 145), sunt de natură să genereze îndoieli privitoare la caracterul autentic popular al termenului.

Cu privire la afirmația lui Marian că „românii... numesc... [acvilele]... [cu termenul] *acire* [între alți termeni]” (p. 145), aceasta trebuie să aibă la bază aceeași comunicare a lui Burlă (p. 137). În același timp, presupun că circulația în epocă a formelor *aceră/aciră*, ilustrată mai sus (forme pe care le-am analizat ca elemente savante) a putut reprezenta, pentru S. Fl. Marian, un argument convergent, de natură să indice o *solidă implantare a cuvântului în limbă în general*.

Pentru specialiști, lingviști, lexicologi, etimologi, distincția metodologică dintre limba autentic populară (sustrasă influențelor modernizatoare de orice fel) și limba literară (a presei, a literaturii culte, a învățământului, a instituțiilor moderne etc.) a fost și este una esențială – s-a încercat mereu, în trecut și în prezent, să se țină cont de ea. Doar că, de-a lungul timpului, capacitatea de sesizare a acestei distincții a variat, fiind, în cazuri particulare ca cel de față, bruiată, obnubilată (de mode, de *parti-pris-uri* ideologice diverse). Un cărturar precum S. Fl. Marian nu avea de ce să excludă din masa „românilor” pe un George Barițiu, Timotei Cipariu, Ion Codru Drăgușanu, și pe alți cărturari care au vehiculat termenul discutat! Unii dintre ei se bucurau de un prestigiu considerabil și de o ascendență morală incontestabilă în epocă. În calitate de ardeleni, puteau fi văzuți de moldoveanul S. Fl. Marian nu neapărat ca latiniști care urmăresc în mod programatic și artificial să latinizeze limba, ci și ca păstrători ai unei limbi române mai autentice.

Așadar, informația neverificabilă furnizată de Burlă lui Marian și circulația formelor culte *aceră/aciră* în epocă s-au sprijinit una pe cealaltă. Ambele au fost invocate ca argumente pentru prezentarea lui *aceră/aciră* drept moștenit, fie în mod implicit, de către Marian, fie explicit, de către Hasdeu. Amintesc în acest sens că, în articolul respectiv din HEM, pentru a ilustra circulația substantivului *aceră/aciră*,

sunt citate dicționarele Barcianu-Popovici, VRN (1868), LMD (1873) și datele din Marian 1883, inclusiv comunicarea lui Burlă. Dar citarea LMD de către Hasdeu în acest context este „neavenită”, de vreme ce autorii LMD prezintă lexemul *aceră* în mod clar ca element neologic (vezi mai sus, 5.2.1.). În privința lui Burlă însuși, o amalgamare de același tip (între limba autentic populară și limba cărturarilor – eventual, a unor cărturari originari din Muntenia sau chiar din Oltenia, care să fi vehiculat cultismul *aceră/aciră*) putea să-l facă să creadă că *aciră* ar circula, ca termen popular, în Oltenia⁸.

7.2. „Problema aromână”. Toți lingviștii menționați, începând cu Hasdeu și mergând până la Ciorănescu inclusiv (A. Philippide, S. Pușcariu, I.-A. Candrea, O. Densușianu, Lazăr Șăineanu, W. Meyer-Lübke și alții) discută doar despre dacorom. *aceră/aciră* ca element moștenit, în sensul că toți ignoră complet ipoteticul termen aromân înrudit. În acest sens, vezi și afirmația făcută de Pericle Papahagi, într-un articol din revista „Dunărea”, I, p. 143–153 (redat în rezumat în DR, IV (1924–1926), p. 1512), că termenul dacoromân „*aceră* (< aquila)” (pe care Pericle Papahagi îl consideră moștenit, în acord cu *communis opinio*) nu are corespondent în aromână. Abia în anul 1974, când apare ediția a doua a *Dicționarului dialectului aromân* de Tache Papahagi, un ipotetic arom. *ățiră* s.f. „vultur” intră în atenția lingviștilor. (În prima ediție a acestui dicționar, din 1963, *ățiră* lipsește). În DDA₂, p. 239, substantivul aromânesc apare cu o singură atestare primară și este prezentat ca moștenit din „lat. *aquila*”. De atunci, arom. *ățiră* a început să fie citat, atribuindu-i se valoare de argument suplimentar pentru ipoteza păstrării etimonului latin *aquila* în dacoromână. [Vezi în special: Mihăescu 1993, p. 201; ILR₂, vol. I (2018), p. 494; DELR I (2011); DELR I (serie nouă, 2021)].

Singura atestare primară, propriu-zisă, menționată în DDA₂, provine dintr-o revistă a comunității aromânești, care a apărut la București: „Dimândarea”, III (1939), nr. 24–26. Aici găsim un articol cu caracter marcat polemic și propagandistic, semnat de cunoscutul poet și publicist Nuși Tulliu (1872–1941) și de publicistul Vasile Diamandi-Aminceanul. În articol apare, la un moment dat, o listă

⁸ Menționez în subsidiar două posibilități suplimentare de a descrie și totodată de a clasa comunicarea lui Burlă. În ambele ipoteze, ar fi vorba de *confuzii punctuale comise de Burlă*. (1) De vreme ce *pajura*, acea pasăre fabuloasă, năzdrăvană, este numită și *pajeră*, *pajiră*, *pagiră*, dar și *aciră* (Marian 1883, I, p. 137), poate că ultima formă se datorează doar unei asocieri de tip „etimologie populară” cu formele citate anterior: *pagiră*, *pajiră* > (cu afereza lui [p-] și asurzirea lui [-j-]) *aciră*. (2) În NALR – Oltenia, III, h. 558, chestiunea 1388 ULIU „épervier” („Cum îi spui la pasărea ceea mare care fură și mănâncă găinile, puii?”), termenii înregistrați sunt, în ordinea descrescătoare a frecvenței: *uliu*, *gaie*, *ulete*, *vultur*, *hudubă*, *șoavă* etc. *Aceră/aciră* nu apare. Apar în schimb variante de tipul *arete*, *harete*, *hârete*, *hirete* etc., care formează o arie în partea de sud-vest a Olteniei. Toate aceste variante se raportează la termenul *erete* din limba literară. Printre acestea există și o formă cu consoana [-t-] africativă, în conformitate cu fonetismul specific graiului bănățean: *hârécé* (pct. 944, vestul Olteniei). Așadar, în ipoteza că Burlă ar fi avut într-adevăr contacte cu zona Olteniei, putea să fi avut o vagă cunoștință de formele de tipul **aréce* (= *arete*) cu fonetism de tip bănățean și să fi presupus că, printr-o metateză *sui generis*, aceasta poate fi pusă în legătură cu *aceră/aciră* „acvilă”. Este evident că, în limba reală, afereze precum *pagiră*, *pajiră* ~ *aciră* sau metateze precum *aréce* ~ *aceră* sunt practic imposibile. Dar în imaginația lui Burlă, poate că una dintre ele a părut acceptabilă.

de circa 26 cuvinte prezentate ca fiind moștenite. (Lista este introdusă prin fraza: „Există în dialectul nostru [în aromână] cuvinte arhaice latine care denotă străvechea origine...”). Printre cuvintele din această listă figurează „*açiră* (aquila)” (p. 16). Dintre cele 26 cuvinte din listă, o mare parte (19) sunt într-adevăr moștenite, în conformitate cu analiza etimologică din DDA₂ și din alte lucrări de referință⁹: *aperire* = *aperio* „a se lumina de ziuă”; *artru* = *aratrum* „plug”; *ariate* = *aries* „berbec”; *arină* = *arena* „nisip”; *armu* = *armus* „umăr”; *auă* = *uva* „struguri”; *auș* (*avus*); *bucă* = *bucca* „gură”; *cuculiu* = *cucullus* „glugă, umflătură”; *fuști* (*fustis*); *nearcă* (*noverca*); *păreasimi* (*quadragesima*); *piculiu* (*peculium*); *puscă* (*posca*); *sarliare* = *sarcular* „a săpa”; *sân* = *sanus* „sănătos”; *sufrunțeană* (*sprâncene*); *utri* = *uter* „burduf”; *volbu* = *volvo*. În schimb, celelalte șapte cuvinte (inclusiv „*açiră*”) nu sunt moștenite: sunt fie împrumuturi din greacă (în cea mai mare parte), fie au etimologia neclarificată, fie nu au putut fi regăsite în DDA₂: *căperdă* (*coverta*); *căvală* (*cabalus*); *ghinglă* (*cingula*); *sărmăniță* = *sarmentum*? [sic!, cu semn de întrebare în revistă]; *sinapi* = *sinapis* „muștar”; *virvidzare* (*verberare*)¹⁰.

Apreciez că Tache Papahagi nu a avut dreptate analizând în DDA₂ substantivul *ățiră* ca element moștenit în aromână. Este foarte posibil ca Nuși Tulliu și/sau Vasile Diamandi-Aminceanul, intelectuali de origine aromână, stabiliți de timpuriu la București, unde apare revista „Dimândarea”, să-și fi însușit cuvântul dacorom. *aceră*, poate chiar să-l fi folosit în textele lor, să-l fi aromânizat în *ățiră*, apoi să fi ajuns să creadă că *ățiră* este un cuvânt aromânesc autentic. În ceea ce îl privește pe Tache Papahagi, este mai mult ca sigur că el a cunoscut și a acceptat analiza etimologică conform căreia dacorom. *aceră* era prezentat ca moștenit. La rândul său, acest fapt a putut să-l influențeze pe autorul DDA₂, în sensul de a-l determina să analizeze și forma presupus aromânească „*açiră*” din „Dimândarea” (1939) ca element moștenit¹¹.

⁹ Redau cuvintele în maniera în care au fost notate și explicate în revistă, ordonându-le alfabetic și păstrând inconsecvențele formale: unele cuvinte sunt urmate de etimonul latin în paranteză, altele, de etimonul latin după semnul „=”; la unele sensul este indicat, la altele, sensul nu este indicat.

¹⁰ Atrag atenția asupra faptului că notația „*açiră*” din sursă trebuie citită „*ățiră*” (așa cum a interpretat-o și a redat-o Tache Papahagi în DDA₂), nu „*aciră*”. În perioada interbelică, în revista „Dimândarea” și în alte publicații ale aromânilor de la București, era utilizată o ortografie prin care se încerca o aliniere la ortografia românei literare. Astfel, pentru sunetul [t] erau folosite două grafeme: <ț>, când în dacoromână îi corespunde sunetul [t]: „*curmați*, *durmiți*” (dacorom. *curmați*, *dormiți*); <ç>, când în dacoromână corespunde sunetul [ç]: *çinçi* = *ținți*, *dulçe* = *dulțe* (dacorom. *cinci*, *dulce*; vezi exemple de acest tip la p. 26 a revistei citate și *passim*).

¹¹ În perioada desfășurării cercetării de față (în cursul anului 2024), am prezentat ansamblul faptelor și al argumentației privitoare la cazul *aceră/aciră* unor colegi etimologi din echipa de redactare a DELR (Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, București). Redactorii responsabili au acceptat argumentația potrivit căreia este mai probabil să fie vorba de un împrumut savant și au renunțat la analiza tradițională, exprimată în DELR I (2011) și în DELR I (serie nouă, 2021), care considera substantivul în cauză ca fiind moștenit. Actualmente, în DELREI (versiunea online a DELR, actualizată în timp real), *aceră/aciră* este etimologizat astfel: „Probabil lat. neol. *aquila*, cu românizare”.

8. CONCLUZII

8.1. Dacorom. *aceră/aciră* s.f. „acvilă”, atestat din 1852, este fără îndoială un împrumut savant din lat. *aquila*, cu forma românizată, analogică elementelor moștenite, creație a latiniștilor ardeleni (poate chiar a lui Codru Drăgușanu sau George Barițiu). A cunoscut o oarecare circulație mai ales în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, datorită conotațiilor sale simbolice, „militante” și „ideologice”, în contextul intenselor dezbateri identitare din epocă. A continuat să circule, mai ales în presă, în prima jumătate a secolului XX, dar la o scară din ce mai redusă. În a doua jumătate a secolului XX, *aceră* a continuat să fie menționat exclusiv în dicționare și în lucrări de lingvistică sau de terminologie ornitologică [DLR₂ (ms.)]. Singura mărturie care părea să indice circulația cuvântului în limba poporului (cu forma *aciră*) rămâne comunicarea lui Vasile Burlă, reluată de S. Fl. Marian (în 1883), apoi de Hasdeu (în 1887). Am detaliat mai sus că și această mărturie poate fi subsumată ambianței care a dus la relativa extindere a circulației formelor savante *aceră/aciră* în epocă.

8.2. Arom. *ățiră* s.f. „acvilă” este un împrumut ocazional (inspirat de dacorom. *aceră*), un hapax folosit exclusiv în articolul propagandistic menționat (din 1939), de Nuși Tulliu și de Vasile Diamandi-Aminceanul.

SIGLE ȘI ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

- Alexi, DRG = Theodor Alexi, *Dicționar român-german*. A doua edițiune, prelucrată și completată, Brașov, H. Zeidner, 1906.
- Antonescu, DR = G. M. Antonescu, *Dicționar român. Mic repertor de cunoștințe generali cuprinzând vorbe streine cu etymologia, termini tehnici, numini proprie, notițiuni istorice ș.c.l.* București, Librar-editor George Ioannide. Imprimeria Națională a lui Stephan Rassidescu, 1862.
- Antonescu, NDFR = G. M. Antonescu, *Nou dicționar frances-român și român-frances*. Ediția a doua. Vol. I-II. I: *Partea franceză*. II: *Partea română*. București, H. Steinberg / Tipo-Litografia Dor. P. Cucu, 1894.
- Arcanum = *Arcanum*. Bibliotecă digitală de periodice. Site Internet: <https://www.arcanum.com/ro/>.
- Archiv filologie = „Archiv pentru filologie și istorie”. Revistă istorică, filologică și literară. Redactor Timotei Cipariu, Blaj, 1867–1872.
- Barcianu-Popovici, VRN = Sab. Pop.-Barcianu [= Sava Barcianu-Popovici], *Vocabulariu român-nemțesc*, Sibiu, Teodor Steinhausen, 1868.
- Barițiu/Munteanu, DRWb = George Barițiu, Gabriel Munteanu, *Deutsch-romänisches Wörterbuch*. Kronstadt [= Brașov], Rudolph Orgidan, Römer & Kamner, vol. I, A–K, 1853; vol. II, L–Z, 1854.
- Baronzi, Matilda = Eugène Sue, *Matilda sau Memoriile unei femei june*. Traducere de George Baronzi, vol. I: 1853; vol. II–IV: 1854, București, Imprimeria Sântei Mitropolie.
- Bobb, DRLU = Ioan Bobb [et alii], *Dicționar rumânesc, lateinesc și unguresc*, vol. I, A–L, 1822; vol. II, M–Z, 1823, Cluj, Tipariul Tipografiei Colegiului Reformatilor / Stephan Török.
- Buna vestire = „Buna vestire”. Ziar liber de luptă și doctrină românească. Directori: Dragoș Protopopescu, Toma Vlădescu. București, 1937–1938.
- Burlă 1880 = Vasile Burlă, *Studie filologice*, în „Convorbiri literare” (Iași), XIV, p. 217–242, 267–279, 353–362, 384–396.

- CADE = I.-A. Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, București, Editura „Cartea Românească” S.A., 1931.
- CDDE = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A–Putea)*, București, Socec, 1907–1914.
- CDDG = I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționar general al limbii române din trecut și de astăzi*, București, Socec & Co., 1909.
- CDER = Alexandru Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*. Ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru-Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Sacculum I. O., 2002. (Versiunea originală a fost publicată în limba spaniolă, în 1958–1966).
- Chestionarul NALR = *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român*, întocmit, sub conducerea lui Emil Petrovici și B. Cazacu, de Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, Petre Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, în „Fonetica și Dialectologie”, V, 1963, p. 157–271.
- Chircu 2005 = Adrian Chircu, *La France, Les Français et la langue française au XIXe siècle. Les impressions d'un Pèlerin transylvain (Ion Codru Drăgușanu)*, în „Cahiers d'études romanes, nouvelle série”, Université de Provence, Aix-en-Provence, 2005, nr. 14, vol. 1, p. 111–124.
- Clemens, WDwb = Andreas Clemens, *Kleines Walachisch-Deutsch und Deutsch-Walachisches Wörterbuch, Buda, 1821*. Ediție de Mariana Nastasia, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2017 (date: ante 1815).
- Codrescu, DFR = Theodor Codrescu, *Dicționarul franco-român [...]*, vol. I–II, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1859.
- Codru Drăgușanu, Gram. = *Rudimentele gramaticii române. Estrase din Tentamen criticum cu adaos de reguli simple și diverse anotațiuni pentru usul școlarilor începători*, București, Tipografia Colegiului Sântu-Sava, 1848.
- Codru Drăgușanu, Peregrinul = Ion Codru Drăgușanu, *Peregrinul Transilvan*. Ediție îngrijită și prefăcută de Romul Munteanu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1956 (publicat prima dată în 1863–1865).
- Codru-Drăgușanu, Ziarul = Ion Codru-Drăgușanu, *Ziarul mizerului vicar din Wiltschire* (nuvelă; trad. din germană, după scriitorul elvețian Heinrich Zschokke), în „Foaie pentru minte”, 1852, XV, nr. 47–48, p. 189–192; nr. 50–51, p. 197–200; nr. 52, p. 205–206; 1853, XVI, nr. 1, p. 1–4; nr. 3, p. 17–19; nr. 4, p. 25–27 (publicat prima dată în 1848).
- DA = *Dicționarul limbii române* [cunoscut și ca *Dicționarul Academiei* (serie veche)], sub conducerea lui Sextil Pușcariu, București, Academia Română / Socec / Tipografia Ziarului „Universul”, 1913–1949. Vol. I–V (conține porțiunile A–C, D–de, F–I/Î, J–lojnică).
- DDA₂ = Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, ediția a doua, București, Editura Academiei Române, 1974 (ediția întâi: 1963).
- DDRF = Frédéric Damé, *Nouveau dictionnaire roumain-français*, vol. I, A–E, 1893; vol. II, F–L, 1894; vol. III, M–R, 1894; vol. IV, S–Z, 1895, Bucarest, Imprimerie de l'État.
- DELR I = Marius Sala, Andrei Avram (redactori responsabili), *Dicționarul etimologic al limbii române*, vol. I, A–B, București, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Academiei Române, 2011.
- DELR I (serie nouă) = Ion Giurgea, Cristian Moroianu (coord.), *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*. Volumul I, Litera A, serie nouă, București, Academia Română / Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Academiei Române, 2021.
- DELR_{el} = Ion Giurgea, Cristian Moroianu (coord.), *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*. Versiune online, București, Academia Română / Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, 2021– <<https://delr.lingv.ro>>. (Consultat pe 18 iunie 2025).
- DÉRom = Éva Buchi, Wolfgang Schweickard (coord.), *Dictionnaire Étymologique Roman (DÉRom)*, Nancy, ATILF, 2008– <<http://www.atilf.fr/DERom>>. (Consultat pe 18 iunie 2025).
- DEX = Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei, 1975 (Ultima ediție, revăzută și adăugită: București, Editura Univers Enciclopedic, 2016).

- DEXI = Eugenia Dima (coord.), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Arc & Gunivas, 2007.
- DGLR II = Eugen Simion (coord.), *Dicționarul general al literaturii române*, vol. II: C–D, București, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, 2004.
- DLR = Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, Marius Sala, Gheorghe Mihăilă (coord.) et al., *Dicționarul limbii române. Serie nouă*. București, Academia Română / Editura Academiei Române, 1965–2010 (conține literele D, E, L–Z).
- DLR₂ (ms.) = Monica Busuioc, Cristian Moroianu (coord.), *Dicționarul limbii române (DLR)*, ediția a doua, revizuită și adăugită. Tomul I. *Litera A*. București [în curs de redactare; consultat la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București, 1 iunie 2024].
- DL = Dimitrie Macrea, Emil Petrovici (coord.), *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Vol. I–IV [București], Editura Academiei, 1955–1958.
- DR = Sextil Pușcariu (director) et alii, *Dacoromania*. Buletinul „Muzeului Limbii Române”. Cluj, Editura Institutului de Arte Grafice „Ardealul”, 1920–1940; Sibiu. Tipografia „Cartea Românească” din Cluj, 1943–1948.
- Familia = „Familia”. Foaie enciclopedică și beletristică cu ilustrațiuni. Redactor responsabil, proprietar și editor: Iosif Vulcan, Pesta, apoi Oradea, 1865–1906.
- FEW = Walther von Wartburg et alii, *Französisches Etymologisches Wörterbuch. Eine darstellung des galloromanischen sprachschatzes*. Vol. 1–25. Bonn, Klopp / Heidelberg, Winter / Leipzig-Berlin, Teubner / Bâle, Zbinden, 1922–2002.
- Fischer 1969 = Iancu Fischer, III. *Lexicul*, în Alexandru Rosetti (coord.), *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei, 1969, p. 110–173.
- Gazeta Trans. = *Gazeta de Transilvania*. Publicație periodică, politică și culturală. Redactori: George Barițiu, Iacob Mureșan și alții, Brașov, 1838–1873; 1875–1945.
- Gheție, DRM = Ion Gheție, *Dicționar român-maghiar pentru școală și privați. Român-magyar szótár*, Budapest, Franklin – Társulat Magyar irod. intézet és könyvnyomda Kiadása, 1896.
- Grossman, DGR = S. J. Grossman, *Dicționar german-român complet*, vol. I, A–I, Iași, Tipolitografia H. Goldner, 1890.
- HEM = Bogdan Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, vol. I, 1972 [prima ediție: 1887]; vol. II, 1974 [prima ediție: 1887]; vol. III, 1976 [prima ediție: 1893], București, Editura Minerva.
- Hodoș, MD = Enea Hodoș, *Mic dicționar*. Cuprinde peste 15 mii de neologisme, cuvinte străine, unele provincialisme, arhaisme ș.a. Pentru școale și particulari. Ediția I, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1929.
- ILR₂ = Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, vol. I, București, Academia Română / Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2018.
- Iser, WDWb = Andreas Iszer [= Andrei Iser], *Vocabular românesc-nemțesc*, Kronstadt [= Brașov], Johann Gött, 1850.
- LB = [Samuil Micu, Vasilie Coloși, Ioan Corneli, Petru Maior, Ioann Theodorovici, Alexandru Theodori], *Lesicon românescu-latinescu-ungurescu-nemțescu, care de mai mulți autori, în cursul a trideci și mai multor ani s-au lucrat [...]*, Budae, Typis et Sumtibus Typographiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825. Ediție electronică de Maria Aldea (coord.), Daniel-Corneliu Leucuța, Lilla-Marta Vremir, Vasilica Eugenia Cristea și Adrian Aurel Podaru, Cluj-Napoca, CNCS – UEFISCDI, 2013.
<<http://www.bcucluj.ro/lexiconuldelabuda/site/login.php>>.
- LEI = Max Pfister, Wolfgang Schweickard (dir.) et. alii, *Lessico etimologico italiano*, Wiesbaden, Reichert, 1979–.
- LMD = A. T. Laurian, I. C. Massim, *Dicționariul limbei române*. Tomul I, A–H, 1871 [în realitate: 1873]; tomul II, I–Z, (colaboratori Iosef Hodoș și G. Barițiu), 1876; tomul III: *Glosariu, care coprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum și cele de origine îndoioasă*, 1871 [în realitate: 1877]. După însărcinarea dată de Societatea Academică Română, elaborat ca proiect, București, Noua Tipografie a Laboratorilor Români.

- Marian 1883 = S. Fl. Marian, *Ornitologia poporană română*, două tomuri, Cernăuți, Tipografia lui R. Eckhardt, 1883.
- MDA = Ion Coteanu (conducător), Marius Sala, Ion Dănăilă (redactori responsabili), *Micul dicționar academic*, vol. I, A–C, 2001; vol. II, D–H, 2002; vol. III, I–Pr, 2003; vol. IV, Pr–Z, 2003, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Mihăescu 1993 = Haralambie Mihăescu, *La romanité dans le sud-est de l'Europe*, București, Editura Academiei Române, 1993.
- NALR – Oltenia = Boris Cazacu (coord.), Teofil Teaha, Ion Ionică, Valeriu Rusu, *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Oltenia*, vol. III, București, Editura Academiei, 1974.
- NDU = Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, *Noul dicționar universal al limbii române*, București / Chișinău, Editura Litera Internațional, 2006 [prima ediție 1997].
- Petri, VP = S. Petri, *Vocabular portativ românesc-nemțesc și nemțesc-românesc*. Partea I *Român nemțesc*, Sibiu, Tipografia lui Gheorghe de Clozius, 1861.
- PEW = Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, K. Winter, 1905.
- Philippide, DLR = Alexandru Philippide, *Dicționarul limbii române*. Manuscris din 1897–1905; Biblioteca Academiei Române, Filiala Iași „Fondul A. Philippide” (donație de la Gheorghe Ivănescu).
- Polizu, VRG = G. A. Polizu, *Vocabular româno-german, compus și întocmit cu privire la trebuințele vieții practice [...]*, Brașov, Römer și Kamner, 1857.
- PPR I = Nerva Hodoș, Alexandru Sadi-Ionescu, *Publicațiunile periodice românești (ziare, gazete, reviste). Descriere bibliografică*. Cu o introducere de Ion Bianu. Tomul I. *Catalog alfabetic 1820–1906*. București / Leipzig / Viena, Socer și C. Sfetea / Otto Harrassowitz / Gerold, 1913.
- Protopopescu-Pake – Popescu, ND = Emanuel Protopopescu-Pake, V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzând și termeni științifici și literari*, București, vol. I, Tipografia lui Toma Teodorescu; vol. II, Tipografia Oprea Demetrescu, 1862.
- Pușcariu 1940 = Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I: *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1940.
- Pușcariu, Însemnări PEW = Sextil Pușcariu, *Însemnările autorului de pe exemplarul propriu de lucru din Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*. Ediție de Dan Slușanschi, București, Editura Universității București, 1995.
- REW₃ = Wilhelm Meyer-Lübke, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*. Ediția a treia, Heidelberg, Winter, 1930–1935 (ediția întâi: 1911–1920).
- SDLR = August Scriban, *Dicționarul limbii românești. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia. Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.
- Stamati, DR = Teodor Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1851.
- Stamati, VGR = Teodor Stamati, *Vocabulariu de limba germană și română, cu adăogirea celor mai obicinuite și în conversăciune primite cuvinte streine*, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1852.
- Șăineanu, DU = Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbei române*. A 6-a edițiune revăzută și adăogită, Craiova, Editura „Scrișul Românesc”, 1929 (ediția întâi 1896).
- Școala Ardeleană IV = Eugen Pavel (coord.) et alii, *Școala Ardeleană*. Antologie de texte. Volumul IV. *Scrieri didactice și instructive [...]*. București, FNSA / Academia Română / Fundația Națională pentru Știință și Artă / Muzeul Național al Literaturii Române, 2018.
- TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*. Band I–III, Bukarest, Staatsdruckerei. I A–C, 1903; II D–O, 1911; III P–Z, 1924. (Dicționarul a fost revizuit, completat și reeditat de două ori, de un colectiv de lingviști sub coordonarea lui Paul Miron, în 1986–1989 și în 2000–2005).
- Telegraful român = „Telegraful român”. Gazetă de informație socială și culturală. Redactori: Florian Aaron, Pavel Vasici-Ungureanu și alții, Sibiu, 1853–1918.

- Timpu = „Timpu”. Ziar politic, comercial, industrial și literar. Iese în toate zilele de lucru. Directori: Gr. H. Grădeanu, urmat de Titu Maiorescu și alții, București, 1876–1884, 1889–1900, 1923–1924.
- Ursu/Ursu 2004 = N. A. Ursu, Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, volumul I: *Studiu lingvistic și de istorie culturală*, Iași, Cronica, 2004.
- Vaillant, VP = J. A. Valian [= Jean Vaillant], *Vocabular purtător românesc-franțozesc și franțozesc-românesc, urmat de un mic vocabular de omonime*, București, Tipografia lui Friderih Valbaum, 1839.
- Vătășescu 1997 = Cătălina Vătășescu, *Vocabularul de origine latină din limba albaneză în comparație cu româna*, București, Biblioteca Thracologica XIX.

AN ETYMOLOGICAL PROBLEM IN ION CODRU DRĂGUȘANU'S
PEREGRINUL TRANSILVAN – THE NOUN *ACERĂ* ‘EAGLE’:
 CULTURAL LOAN OR INHERITED ELEMENT?
 (Abstract)

In this article, I aim to present and analyse in detail the case of the noun *aceră* ‘eagle’ in Ion Codru Drăgușanu’s travel memoirs and also to illustrate his exceptional qualities as a creator in the field of neological vocabulary. This noun has been approached so far by the most prominent Romanian linguists and etymologists and considered as an element inherited from Latin. However, the arguments gathered and examined has led us to the conclusion that it is not an inherited element, but rather a cultural loan from lat. *aquila*, artificially „Romanianised” by applying the specific rules of phonetic evolution involved for inherited words.

Cuvinte-cheie: *etimologie, cuvinte moștenite, lexic neologic, creativitate lexicală, memorii de călătorie.*

Keywords: *etymology, inherited words, neological vocabulary, lexical creativity, travel memoirs.*

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
 al Academiei Române
 Calea 13 Septembrie, nr. 13, București 050711
 victor_celac@yahoo.com*